

13. "Kongens nei" 10. april 1940

1: SAMMENDRAG MED BESKRIVELSE AV DOKUMENTENE

1.1 Kort beskrivelse av dokumentenes art, unikheter og betydning.

Gjennom det tyske angrepet på Norge 9. april 1940, ble landet trukket inn i den andre verdenskrig. I løpet av få timer var alle de viktigste sjøfartsbyer i Sør-Norge invadert av tyske soldater. Imidlertid ga senkingen av krysseren "Blücher" ved Drøbak regjeringen og kongefamilien tid til å flykte ut av Oslo. Den 10. april 1940 befant kongefamilien og regjeringen seg, med unntak av utenriksministeren, i Nybergsund ved Trysil. I et møte mellom utenriksminister Koht, Kongen og den tyske sendemannen i Norge i Elverum samme dag, forlangte tyskerne total overgivelse og at Kongen skulle utnevne Vidkun Quisling til statsminister. Kravene ble avvist av så vel konge som regjering da den møtte til statsråd i Nybergsund samme kveld.

Det foreslåtte dokumentet, kgl. res. av 10. april 1940 "Kongens nei" går inn i en norsk forvaltningstradisjon der regjeringens vedtak blir sanksjonert av Kongen i statsråd. Samtidig er det et meget betydningsfullt dokument både fordi det ga det endelige offisielle signalet til motstand mot de tyske angriperne og fordi det avspeiler en selvstendig politisk handling av kong Haakon VII. Kongen gjorde det klart i statsråd 10. april at han ikke ønsket å etterkomme de tyske kravene. Gjennom sin faste holdning kan han ha påvirket regjeringens diskusjoner og til og med dens avgjørelse, noe som er helt unikt i moderne norsk konstitusjonell historie.

2: OPPLYSNINGER OM SØKER

2.1 Navn på søker:

Riksarkivet (Arkivverket)

2.2 Søkers tilknytning til den nominerte dokumentarven:

Riksarkivet eier dokumentet.

2.3 Ansvarlig(e) for nominasjonsprosessen:

Avdelingsdirektør Øyvind Ødegaard. Nominasjonen er utformet av seniorrådgiver Anne Hals.

2.4 Kontaktinformasjon: Riksarkivet, Postboks 4013 Ullevål stadion, 0806 Oslo.

Telefon: 22 02 26 00, e-post: riksarkivet@arkivverket.no

3: IDENTIFIKASJON OG BESKRIVELSE AV DOKUMENTENE

3.1 Navn og identifikasjon:

Kongelig resolusjon 1b 10.4.1940 - "Kongens nei".

Arkivreferanse: Riksarkivet, S-1001 Statsrådssekretariatet, serie Ac Kongelige resolusjoner med registre, stykke 122. Kgl. res. (9/4) 17.4.1940 -18.12.1942. Plassering: 4A 015.4/4.

Katalogreferanse: Riksarkivet 1213/01 Statsrådssekretariatet.

3.2 Beskrivelse av dokumentet:

Dokumentet er på en side. Det inneholder den eneste kongelige resolusjon som ble vedtatt i forbindelse med den norske regjerings statsråd på Nybergsund 10. april 1940 (nærmere om bakgrunnen, se pkt. 4). Dokumentet er undertegnet av kong Haakon VII, statsminister Johan Nygaardsvold og statsrådsekretær Bredo Rolsted. Dokumentet fulgte med regjeringen over til England og ble brakt tilbake til Norge sammen med regjeringens arkiver i 1945.

I 1945 ble dokumentet brukt i rettssaken mot Vidkun Quisling. Det ble derfor ikke bundet inn sammen med de øvrige kongelige resolusjoner. I straffesaken mot Quisling ble dokumentet påført dokumentnummer 1 og enkelte streker med rød skrift. Det ble returnert til Statsministeren av Lars L'Abée-Lund 26. september 1949 og avlevert til Riksarkivet fra Statsrådssekretariatet 3. oktober samme år. Dokumentet ble deretter plassert i et oversendelsesomslag som er limt inn i statsrådsprotokollen. Det var opprinnelig limt til omslaget i ryggen, men ligger nå løst fordi det stadig er blitt anvendt i utstillinger og omvisninger. Det er noe bøyd og slitt i høyre kant.

I samme resolusjonsprotokoll finnes også to kopier av dokumentet. Den ene kopien som er en fotostatkopi, bærer preg av å ha vært utsatt for ild. Den andre kopien er en bekreftet avskrift av dokumentet (antagelig av den ødelagte fotostatkopien). Den opprinnelige kopien ble oversendt til det nazifiserte Statsrådssekretariatet av tidligere statsrådsekretær Bredo Rolsted 21. januar 1942 (journalnr, 73/1942 i stykke 24 Journal - Statsrådsekretariatet NS-administrasjonen). Til tross for at kopiene proveniensmessig tilhører NS-administrasjonens arkiv, er de plassert sammen med originaldokumentet.

Dokumentet er digitalisert, se www.arkivverket.no/URN:db_read/db/39875/18/?size=medium&mode=0, og finnes gjengitt og omtalt i "A thousand Years of History. Documents from Norwegian Archives", Riksarkivarens skriftserie 33, Oslo 2010 og i Ole Kolsrud, *En splintret stat. Regjeringskontorene 1940-1945*, Oslo 2004. Det er også gjengitt og omtalt i Riksarkivets skolenettsted www.kildenett.org/ "Kongens nei".

3.3 Referanser:

Professor Ole Kristian Grimnes, Universitetet i Oslo
Professor Guri Hjeltnes, Bedriftøkonomisk institutt
Professor Even Lange, Universitetet i Oslo

4: BEGRUNNELSE FOR INNSKRIVELSE AV DOKUMENTENE I NORGES DOKUMENTARV

4.1 Autentisitet:

Dokumentet er undertegnet med sort blekk av kong Haakon VII, statsminister Johan Nygaardsvold og statsrådsekretær Bredo Rolsted. Håndskriften lar seg lett dokumentere ved å sammenlikne med underskriftene i resten av den innbundne resolusjonsprotokollen og tilsvarende protokoller for 1939.

4.2 Dokumentenes betydning for Norge:

Det tyske angrepet på Norge natten til 9. april 1940 kom uventet på den norske regjeringen. Regjeringen samlet seg raskt i Utenriksdepartementets lokaler der lederen for den tyske legasjon i Norge, Curt Bräuer, møtte for å legge fram de tyske kravene for utenriksministeren. Da tyske tropper var i ferd med å erobre alle viktige kystbyer i Sør-Norge, satte Bräuer fram et krav om ubetinget kapitulasjon. Dette ble umiddelbart avslått av den norske regjeringen som imidlertid skjønnte at det var nødvendig å flykte ut fra hovedstaden og dro samme morgen med et ekstratog til Hamar. Kongefamilien fulgte med på toget. Fra Hamar gikk kongefamiliens og regjeringens flukt videre først til Elverum og så til Nybergsund i Trysil hvor de ankom 10. april.

Etter at regjeringen og kongen hadde forlatt Oslo, utnevnte Vidkun Quisling seg til leder for en ny regjering og erklærte i en radiotale at regjeringen Nygaardsvold hadde trått tilbake. Quisling som ledet det perifere partiet Nasjonal Samling, foretok slik et regulært statskupp. Selv om statskuppet kom overraskende også på mange i den tyske legasjonen, stilte Hitler seg bak Quisling. Curt Bräuer forlangte derfor på nytt å snakke med Kongen. Et møte kom i stand i Elverum ved 15-tida 10. april der både utenriksminister Halvdan Koht og Kongen møtte. Bräuer krevde da ikke bare at nordmennene skulle overgi seg, men også at Kongen skulle utnevne en ny regjering under ledelse av Quisling. Verken Kongen eller Koht ville ta stilling til Bräuers forslag uten at regjeringen ble konsultert.

Dette danner bakgrunnen for det statsråd, som etter Kongens ønske, ble holdt samme kveld i Nybergsund etter at Kongen hadde returnert dit. Ifølge referat fra daværende kirke- og undervisningsminister Nils Hjelmtveit understreket Kongen overfor regjeringen at han ikke kunne bøye seg for de tyske kravene. ”Jeg kan ikke utnevne Quisling, som jeg vet ingen tillit har verken i vårt folk som helhet, eller i dets representasjon, Stortinget.”¹ Hvis regjeringen ville gå med på tyskernes krav ”- så er det ingen annen utvei for meg enn å abdisere.”² Kongens synspunkter fikk full støtte av regjeringen. Denne kunne ikke gå med på at Quisling ble utnevnt til statsminister og dannet egen regjering. Kongens ”nei” og regjeringens tilslutning ble utformet som en kongelig resolusjon og undertegnet av kongen og statsministeren på vanlig måte. Avslaget som ble meddelt Curt Bräuer innebar i realiteten en krigserklæring mot tyskerne.

Dokumentet som senere er blitt omtalt som ”Kongens nei” fikk stor betydning for den videre utvikling av krigen i Norge. Dette er det fremste dokumentet fra regjeringen som ga legitimitet til aktiv motstand mot tyskerne. Det ble senere også et viktig dokument i holdningskampen under den tyske okkupasjonen og ble på mange måter et symbol på den motstand som ble ytet av de legitime norske myndigheter 1940-1945.

Ifølge Undersøkelseskommisjonen av 1945 var det mer enn noe annet Kongens motstand mot å utnevne Quisling som førte til at regjeringen *enstemmig* avvise tyskernes krav. Dokumentet er derfor et vitnesbyrd om Kongens uvanlige inngripen i en politisk prosess. I det konstitusjonelle monarkiet som utviklet seg i Norge etter 1905 var Kongens oppgaver først og fremst av representativ art. Riktignok skulle Kongen utnevne regjeringssjef, men dette skulle skje etter de uskrevne regler som utviklet seg etter parlamentarismens innføring i 1884.

¹ Nils Hjelmtveit, Vekstår og vargtid, Oslo 1969: 104

² Ibid

Dokumentet viser derfor i tydeligere grad enn kanskje noe annet dokument, hvilken ekstraordinær situasjon landets ledelse befant seg i april dagene 1940.

”Kongens nei” har gått inn i den norske ”fortelling” om den andre verdenskrig 1940-1945.

Det har hatt betydning for norsk etterkrigshistorie langt utover dets enkle form. Gjennom å yte aktiv motstand mot de tyske kravene virket kongehuset samlende på landet både under krigshandlingen og den etterfølgende okkupasjon. Det gjorde også sitt til at oppslutningen om den monarkiet ble så stor etter 1945.

4.4 Unikhet:

Dokumentet er unikt. Det er digitalisert og gjengitt i flere publikasjoner slik at informasjonen i dokumentet ikke vil forsvinne selv om dokumentet skulle gå tapt. Imidlertid vil selve det fysiske dokumentet være et minnesmerke over norsk motstand under annen verdenskrig som ikke kan erstattes av andre gjengivelser.

Dokumentet er oppbevart i Riksarkivets magasin. Det foreligger derfor ingen særlige trusler utover de som kommer av evt. slitasje ved framvisning. Som omtalt under pkt. 3.2 viser dokumentet nå tegn på slitasje i høyre kant og bør derfor på sikt restaureres.

5: JURIDISKE FORHOLD

5.1: Hvem eier dokumentene?

Riksarkivet eier og forvalter dokumentet.

5.3: Annen rettslig status:

Dokumentet er fritt tilgjengelig. Det er i dag mye brukt ved omvisninger og har også vært vist i forskjellige utstillinger i Riksarkivet. Det kan på sikt bli aktuelt å begrense publikums direkte adgang til dokumentet ut fra slitasje.

Det foreligger ingen bestemmelser om opphavsrett utover det som framgår av Riksarkivets juridiske ansvar for å ta vare på dokumentet som del av sitt depotansvar.

6: BEVARINGSPLAN

I forskrift til arkivloven av 11.12.1998 nr. 1193 (arkivforkriften) er det gitt bevaringspåbud om bevaring av arkivmateriale eldre enn 1950 (§ 320 pkt. a). I tillegg er det i samme paragraf pkt. b gitt spesielle bevaringsbestemmelser om bevaring av bl.a. referatprotokoller. Utover dette inngår ikke dokumentet i noen særlig bevaringsplan. Dokumentet kan bare benyttes på Riksarkivets lesesal etter de regler som gjelder for slik bruk.

7: KONSULTASJON OG SAMTYKKE

Riksarkivaren er orientert om nominasjonen og har godkjent denne.

8: RISIKOVURDERING

Dokumentet blir oppbevart i Riksarkivets arkivmagasiner som har luftfuktighet og temperatur etter anbefalt normer. Luftfuktighet og temperatur blir også kontinuerlig kontrollert. Risikoen for at det skal tilstøte dokumentet noe er derfor vurdert som lav.

9: BEVARINGSVURDERING

Se under punktene 3.2, 4.4 og 8. De miljømessige forholdene i Riksarkivets magasiner er gode. Men som tidligere påpekt bør dokumentet restaureres/repareres dersom det fortsatt skal benyttes ved omvisninger og undervisning på samme måte som i dag. Det daglige ansvaret for

fysiske vedlikehold av arkivmateriale ligger til Seksjon for digitalisering og konservering som har eksperter på papirkonservering.

10: RESULTATET AV NOMINASJONEN

Riksarkivet ønsker å framheve dokumentet som et av de viktige dokumenter i vår moderne historie. Det vil særlig være aktuelt å få vist fram dette både i forbindelse med den aktuelle demokratidebatten og i forbindelse med 200-årsjubileet for 1814 der det blant annet vil bli lagt vekt på viktige problemstillinger knyttet til utvikling av Norge som demokratisk stat - historisk og framover.

